

„Én bizon sohasem, teljes életembe!
Mert apám házában nagyobb urak jártak,
Őket sem uraltam, téged sem urallak!”

Héj páva! héj páva! császárné pávája!
Szegény legény voltam, gazdag leányt vettem,
S a gazdag leánynak kedvét nem lelhettem.
Az erdőre mentem, somfabotot szeltem,
Avval hazamentem, a pad alá tettem.
„Kéncsem, feleségem, mondj uradnak engem!”
„Én bizon sohasem, teljes életembe!
Botom elé kapám, hátára vagdalám:
„Uram vagy, uram vagy, halálíg uracsám!”

A KERESKEDŐ IRODALMUNK TÜKRÉBEN

Egészen természetes, hogy íróink az egyes társadalmi osztályok embe-reinek arcképét is megrajzolták. A legegyszerűbb napszámos élete és mun-kája éppen úgy érdekli az írókat, mint a miniszteri tanácskozások vezetőinek nehéz küzdelmei, vagy az uralkodói paloták lakóinak hatalmas alkotásai.

Történelmünk megtanít rá, hogy a magyar hazát a vitéz, önfeláldozó magyar katona őrizte, védte meg ezer éven át, de megtanít arra is, hogy a magyar költő és tudós töltötte meg lélekkel. A szellem terén sem vagyunk egy népnél sem alábbvalóak. S éppen ezen a ponton kell hangsúlyoznunk a kereskedelem fontosságát. A magyar életnek azok az újtói és irányítói, akik művelődésünk fokozottabb felvirágoztatásáért küzdöttek, valamennyien szót emeltek kereskedelmünk kifejlesztése érdekében is.

Nemeseink közül talán a franciás műveltségű Mikes Kelemen az első, aki Nyugaton jártában tapasztalta, hogy mily hatalmas fejlődésre lendítette a kereskedelem s az ipar az országokat. Hatvankettedik *Török-országi levelében* szilárdan hangoztatja, hogy „a mesterségek és kereskedések hajtanak hasznót az országban”.

A németes kultúrájú Kármán József *A nemzet csinosodása* című munkájában hosszan fejtegeti, miért ellensége a magyar éghajlat a tudományoknak, a művelődésnek? (A „csinosodáson” Kármán művelődést ért!) A kereskedelemről ő sem feledkezik meg, sőt nagy hévvel támad a nemességre, amiért nem küldi fiait ipari és kereskedői pályára, amikor már maga is alig tud megélni a földjéből.

1807-ben, még jóval Széchenyi fellépése előtt, jelent meg egy kisebb jelentőségű íróknak, Gorove Lászlónak egy rövid drámája, mely tulajdonképpen első iránydrámánk. Címe: *Az érdemes kalmár*, s szerzője a kereskedelemmel és kereskedővel szemben hazánkban tanúsított ellenszenv, megvetés, lebecsülés alaptalanságának bizonyítására írta, bemutatva a gáncsolóknak a minden tiszteletre és megbecsülésre érdemes kalmárt.

Ezek az írók azonban csak szerény előfutárai Széchenyinek, aki teljesen megváltoztatta a magyarság életszemléletét, a szellem emberét, a „kiművelt emberfőt” állítván követésre méltó példaképül. Megvalósításra váró terveinek egyik fontos alapgondolata: a mesterségek és a kereskedés hasznossága, megvan már Mikesnél is. Széchenyit ezen a ponton helyes

útra vezette a kereskedelem nagy közgazdasági hivatásáról táplált meggyőződése. Közgazdasági tudása, a külföldön szerzett tapasztalatai és a hazai közgazdasági élet élesszemű megfigyelése egyaránt felvilágosította arról, hogy a kereskedő nem anyagias szellemű betolakodó a termelő és fogyasztó közé, hanem a jószágtermelés és felosztás lebonyolításának mellőzhetetlen tényezője. Világosan látta, hogy a kereskedői tevékenység nélkül nemcsak a termelő gazdának vagy iparosnak lesz nehéz, szinte megoldhatatlan feladata a fogyasztó felkeresése, nemcsak a fogyasztónak lesz kára és nehézsége abból, ha neki kell a megfelelő termelőt kikutatnia, hanem ezenfelül hiányozni fog az a közvetítő, aki a termelő munkáját hozzáidomítja a fogyasztó igényeihez és ízléséhez, viszont a fogyasztót tájékoztatja és felvilágosítja a termelés irányairól, módoszatairól és feltételeiről. A Legnagyobb Magyar *Világ* című munkájának néhány fejezetére kell itt még utalnunk, melyekben a bor-, gabona-, gyapjú- és állatkereskedelem minden részletkérdésével foglalkozik. A „polgári erénnyel” rendelkező, képzett kereskedőt a nemzet leghasznosabb tagjai közé sorolja, s több munkájában is dicsérőleg ír róla: „Milly emberi lény, egyet sem véve ki, érdemlenc halántéki körül polgári repkényt inkább, mint a becsületes kereskedő, vagy talpraesett gyáros.” De támadja a régi nemesi felfogást is, mely megveti a munkást, mert dolgozik, s lenézi a kereskedőt, mert nyereszkedik.

Széchenyi fellépése után vonul be a kereskedő igazán a magyar irodalomba, ettől az időtől fogva gondolhatunk arra, hogy a kereskedőosztály iróinktól megrajzolt arcképét szemügyre vegyük. A kereskedő világa, mint irodalmi téma, érdekes és vonzó lehet íróink számára. Az országokat járó régi kereskedő élete gazdag táplálékot nyújt a képzeletnek, mai érdekes, eleven és változatos munkája anyagot ad a gondos megfigyelésnek. Érthető ezek alapján, hogy a kereskedőről szóló irodalom meglehetősen gazdag. Éppen ezért anyagunkat részben írók, részben egyes termékenyebb korszakok szerint csoportosítjuk, sőt egy-egy fontosabb kereskedelmi ág képviselőinek arcképére különös gondot fordítunk. *S mivel a műveltebb társadalmi osztályokból származó ifjúság bizonyos mértékig ma is idegenkedik a kereskedői pályától, íróinknak erre vonatkozó véleményét lehetőség szerint részletesen ismertetjük.*

Széchenyi előtt íróink törték az új eszmék útját, s a megújulás felé elinduló ország is íróinkban talált lelkes ösztönzőkre és vezetőkre. Legelsőként jelent meg közülük Fáy András, a „nemzet mindenese”, aki írói képességein kívül erős gyakorlati érzéssel is rendelkezett, s több kiváló közgazdasági alkotással is gazdagított bennünket. Legkiválóbb ezek közül a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, mely 1940 január 11-én ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Fáy András Széchenyi előfutárából és ösztönzőjéből lett az új szellem fáradhatatlan és sokoldalú harcosa. Az „első magyar társadalmi regény”-nek nevezett művében, a *Bélték-ház*-ban bemutat egy Széchenyi szellemében működő gazdatisztet, aki okszerű gondnal műveli a rábízott földeket, s azt vallja, hogy a gazdálkodás és a kereskedelem elválaszthatatlanok egymástól, csak az lehet jó gazda, aki termékeivel némileg kereskedni is tud.

Jókai csodálatos képességekkel gazdagon megáldott, akadályokat nem ismerő hősei természetesen a kereskedeleshez is kíváloan értenek. Gondoljunk csak a sajátos Jókai-hősökre: az *Aranyember* Timár Mihályára, akinek a kezében minden arannyá válik, Kárpáthy Zoltánra, aki a szellemi

tudományokkal éppen olyan eredményesen foglalkozik, mint közgazdasági és nemzetgazdaságtani kérdésekkel, Berend Ivánra, aki a „fekete gyémántok”¹ világában éppen úgy otthon van, mint a tőzsdén, Fráter Györgyre, aki János király kincstartói tisztségében ügyes kereskedői munkával hozza rendbe az ország pénzügyi helyzetét. Mindezeknél fontosabb azonban az a vallomás, mely *A szerelem bolondjai* című regényben egyik nemesi származású fiatalember ajkáról hangzik el: „Legtöbb kedvem volna kereskedőnek lenni. Milyen nagy emberek ezek külföldön! Hogy megsüvegelik őket! Nagyobb a kereskedő, mint nálunk a főispán. S milyen szabad életet élnek! Mindenki magának dolgozik. Nincs elnök-főispánja, akinek gráciája tartsa benne a lelket; nincs kortesvezére, választóközönsége, akinek könyöröggjön; nem kér senkitől; nem köszön senkinek; adsza, nesze! Miatta lehet az országban republika, vagy provisorium,² felülkerülhetnek a vörösök vagy a feketék, az ő rangját el nem törlik”. — A nagyméltóságú család azonban elzárja az ifjú elől az üzletbe vezető utat, s csak évek múlva juthat el kedvelt pályájára — Amerikán keresztül. Ott megtanulja, hogy minden becsületes munka értékes. Visszatérése után egy angol gépgyárnak lesz az ügynöke és mezőgazdasági gépeket szállít az országba.

Mikszáth Kálmán a múlt század második felének magyar iparosáról több művében is megállapítja, hogy *dolgozni, alkotni tud ugyan, de az értékesítéssel nem törődik*, a vevővel szemben legtöbbször nehézkes, merev és csökönyös, tehát *a kereskedői érzék teljesen hiányzik belőle*. Azt mondja róluk az író: hiszen azért magyar emberek, hogy ilyenek legyenek, ne értsenek az üzlethez, s ne csiklandozza őket a nyereségvágy... Milyen régen hangoztatta már Széchenyi: „A jó áru ahhoz, hogy megnyerjük az embereket, akik általában oly felületesek és oly kevés mélységűek van, *nem elégséges*. Értetni kell az áruk *eladásához is*”. — Nem hiányzik azonban Mikszáth műveiből az *élelmes kereskedő* alakja sem. A *Különös házasság* című regény egyik hőse, Horváth Miklós, egy szegény szücsmester fia, drága gépeket vásárol és finom, ízletes pálinkát főz, abban a hiszemben, hogy a magyar urak kapnak majd rajta. Az üzlet eleinte ugyan sehogyse megy, de Horváth Miklós azért nem esik kétségbe. Egy élelmes és furfangos ötlet segítségével mindenkivel megismerteti a kiváló italt, s tizenöt év múlva az egész országot elárasztja készítményével. — A Rákóczi-kor Lőcséjének regényében, *A fekete városban* szerepel három felvidéki kereskedő, akik a vérbeli üzletemberek igazi megtestesítői. Munkájuk csupa elmésség és lelemény. Mikszáth megjegyzi, hogy a nagy vagyonok története tele van ilyen ügyes ötletekkel. A rézgarasok a munka és verejték termékei, az aranyak az elmésség és leleményé... Ezek az élelmes kereskedők azonban nemességet kapnak. A pálinkafőző erre felhagy jól jövedelmező mesterségével, s a nemességet kezdi utánozni. A felvidéki kereskedők leggazdagabbika, Quendel apó, a nemesi levél megszerzése után szintén a nemességhez dörgölőzik, s jelleme a garasokkal is takarékoskodó kereskedő és a pénzt szóró gavallér furcsa és szokatlan keverékét mutatja.

Herczeg Ferenc műveiben már egészen más hangokat hallunk. *A dolovai nábob leánya* című színműben szembekerül egymással a két embertípus: az egyik az ősi családból származó földbirtokos, akiről azt mondják, hogy a nemes szíve teszi tönkre, meg a tolvaj gazdatisztjei.

¹ A szén.

² Köztársaság, vagy ideiglenes kormányzat.

Három jószágigazgatója lesz földesúrrá. Váltót gavalléros könnyelműséggel szokott aláírni, ez aztán megadja neki a kegyelemdőfést... A másik az új világ embere, most kapott báróságot, de nem kártyázik, s nem is fizeti meg másnak az adósságát. Józan és kemény, különösen ha pénzről van szó. Öt-hat milliója van, de még mindig főnöke annak a kereskedő-cégnek, melyet apja alapított. A nagypapa még építópallér volt Pozsonyban... Az életrevaló nemzedék kipusztítja az élhettelent... *A honszerző* című regény hőse, Szitnyay György, egyetlen éjszaka elkártyázza hatalmas birtokát, de azután férfias lélekkel határozza el, hogy ura lesz önmagának és az életnek. Hosszú ideig a hajófűtők nehéz kenyerét eszi, azután vitorlamester lesz, s végül egy szmirnai örmény gubacs- és borkereskedő levelezője, könyvelője és üzletvezetője. A szívós munkával és sok furfanggal végzett kereskedői munka megedzi lelkét és jelentős vagyonhoz juttatja. Tizenhat munkás esztendő után visszavásárolja ősei birtokát és kifejleszti a birtokon lévő kis börgyárat is. *Az új honfoglalónak nem vérrel, hanem verejtékkal kell hazát szereznie...*

A könyvkereskedés különösen szoros kapcsolatban van a kultúra haladásával, természetes tehát, hogy a könyvkereskedőt több írónk is figyelemben részesítette. Fáy András *Búzavirágok és kalászkok* című kötetében van egy elbeszélés, a *Könyvbúvár*, melyben az antikváriusok lelkes dícséretét olvashatjuk. — Gárdonyi *Abel és Eszter* című regényének férfinőse a cselekmény elején könyvkereskedő-segéd. — Móra Ferenc *A Daru-utcatól a Móra Ferenc-utcai* című munkája egyik kedves elbeszélésében elmondja, hogy szülei gyenge testalkata miatt könyvkereskedői és mézeskalácsosi mesterségre szánták, lévén a könyvkereskedés kellemes, a mézeskalácsosság hasznos tudomány. — Márai Sándor említi *Egy polgár vallomásai* című munkája első kötetében, hogy szülővárosának, Kassának a polgársága milyen sokat és mennyire szívesen olvasott. A XIX. század végén olyan szükségletnek tartották a könyvet, mint a mindennapi kenyeret. Négy könyvkereskedő élt, sőt gazdagodott az alig negyvenezer lélekkel népes városban. A könyvkereskedésekben délelőtt kaszinót tartottak a hivatalukból hazatérő városi urak, kényelmes karosszékekben elterpeszkedve lapozták a pulton felhalmozott könyvújdonságokat.

A könyvkereskedőhöz hasonlóan nemes, gyakran nehéz munkát végez a könyvügynök is. Íróink közül a tragikus sorsú József Attila könyvügynökösködéssel is megpróbálkozott, sőt az ifjú Gárdonyi Géza fejében is megfordult az a gondolat, hogy könyvkereskedői vagy könyvügynöki pályán terem magának jövőt. — Mikszáth *Anekdoták* című munkája első kötetében érdekesen mondja el egy könyvterjesztő-ügynök keserves élményeit. Egyik vidéki városunkba ellátogat Jókai Mór. A fogadtatás, ünneplés fejedelmi. A város zászlódíszbe öltözik, pezsgős díszlakomák, pohárköszöntők követik egymást, de Jókai akkoriban megjelent regényének, *A löcsei fehér asszonynak* első füzetéből nem fogy el egyetlen példány sem... Móricz Zsigmond *Uri muri* című regényének egyik alakja, Lekenczey Muki, lelkes szeretettel mondja a könyvügynök munkájáról: „Van ennél szebb foglalkozás? Vannak írók, akik egész életüket arra áldozták, hogy gondolataikat közöljék az emberekkel. Szép, nemes, építő, nagy munkát végeznek önfeláldozásból. Annak a lélekben élő Istennek a törvényét hirdetik, aki csak a kiválasztottaknak jelenik meg. Hát ezeknek a nagy elméknek a műveit terjeszteni: lehet ennél valami szebb? Talán egy szebb

volt: megírni... De az író maga nem tudja terjesztetni a munkáját. Krisztusnak is tanítványokra volt szüksége, akik az ő szavait tovább hirdessék“...

*Mai íróink — akár a multból, akár a jelenből merítik művük tárgyát — általában véve mindig több és több figyelmet szentelnek gazdasági és kereskedelmi kérdéseknek. A török hódoltság nagytudású kutatójának, T a k á t s S á n d o r n a k a műveiből tudjuk, hogy a XVI. és XVII. században hatalmas, népes és minden ízében magyar kereskedő-rendünk volt. Z r í n y i M i k l ó s, a költő is emlegeti a gazdag kecskeméti, soproni és kassai kalmárokat. A régi kereskedővilág azonban csak újabb íróink műveiben kapott helyet. — K o d o l á n y i J á n o s *Julianus barát* című regényében a XIII. század kereskedőéletének egy darabját is megrajzolja. A Bologna felé utazó Julianus és társai a hajón találkoznak egy magyar kereskedővel, aki a keresztes hadjáratokat elsősorban gazdasági szempontból értékeli. Záróban szarvasmarhát ad el a velenceieknek, majd összegyűjtött pénzén gályákat vásárol és keresztes hadakat szállít Akkonba. Régóta nem volt Magyarország, de nem is készül haza, mert II. Endre kormányzása sehogysem kedvez a magyar kereskedőknek. Pedig amelyik király megfojtja a kereskedést, megrontja a pénzt, előbb-utóbb dögrovárra jut — mondja a józan gondolkodású kereskedő. — M a k k a i S á n d o r írja a tatárjárásról szóló kétkötetes regényében, a *Sárga viharban*, hogy IV. Béla megbecsülte a tiszta, rendes, megbízható és művelt német kalmárokat, s mindenképen sarkalni igyekezett őket a végleges meghonosodásra, aminek a családi otthon s az állandó bazár megépítése a kezdete. Mindenféle kiváltságokkal erősítette civitásukat s maga is — szűkebb udvarával együtt — gyakran megjelent a pesti kereskedőtelepen, hogy jelenlétével önértéküket és forgalmukat fokozza. — M ó r i c z Z s i g m o n d *Erdély* című hatalmas regény-trilógiájában is sok szó esik kereskedelmi kérdésekről. A *nagy fejedelem* című középső regény Bethlen Gábor építő és alkotó munkásságát mutatja be. A „nagy fejedelem“ mindjárt a regény elején hangoztatja, hogy ott van élet, ahol a kalmárok nyitni kezdenek. A fejedelemasszony pedig egy alkalommal csodálkozva hallgatja, hogy a finom selymeket és szőnyegeket mennyi fáradsággal és veszéllyel hozzák el a kereskedők Erdély földjére. Megkérdezi őket, miért vállalják ezt a nehéz életet; az egyik kereskedő büszkén válaszol: „Nagyságos asszony, mi vagyunk az emberiség lelke. A lélek nem kérdezi, miért, csak cselekszik“.*

Vessünk még egy pillantást arra is, hogyan rajzolták meg íróink az utolsó húsz esztendő kereskedőjét?

A törzsökös székely családból származó, de felvidéki íróvá lett D a r k ó I s t v á n *Szakadék* című regényében mutatja be a háborús nemzedék sorát. Hőse Béri Balogh Mihály, a terménykereskedővé lett egykori huszárfőhadnagy, aki nem tud beleilleszkedni a megváltozott világ kereteibe. — A mai erdélyi irodalom egyik kiváló ifjú képviselője, S z e m l é r F e r e n c *Más csillagon* című munkájában érdekesen tárja fel a kisebbségi helyzetbe került magyarság életét. A megszállást közvetlenül követő időben gabonaügynök lett a huszártisztból, borkereskedő a brassai állami reáliskola tanárából, fakereskedő Udvarhely városának főmérnökéből. Mások még több ügyességgel és életrevalósággal helyezkedtek el az új rendben, mégis minden csak átmenetinek, ideiglenesnek, bizonytalannak tetszett, s mindenki bízott benne, hogy a régi magyar élet hamarosan visszatér... — Z i l a h y

Lajos írja Nagy-Magyarország menekültjeinek, a vagonlakóknak az életét bemutató regényében, *A földönfutó városban*, hogy nálunk még a világ-háborút követő esztendőben is csak büntetésből adnak egy úrfiút kereskedőnek. De találunk derűsebb képeket is. Harsányi Zsolt *Csak azért is!* című regényében a hősi halált halt földbirtokos felesége és leánya egy pesti külvárosi könyv- és papírkereskedés ügyes vezetésével teremtenek maguknak új életlehetőséget... — Csathó Kálmán *Fűszer és csemege* című darabját Vojnits-díjjal jutalmazta az Akadémia (ennek a díjnak az odaítélésében a közönség-sikerre is tekintettel vannak), s filmen is hirdette az új idők szellemét, mely azt kívánja napjaink tanult emberétől, hogy az üzletben is helyt álljon. „Azé az üzlet, a föld, a pénz, a hatalom, aki dolgozik” — hirdeti a darab egyik mai szellemű szereplője —, „az agarászó, munkát kerülő ú. n. urak ideje lejárt”. — Nagy Lajos *Három boltoskisasszony* című munkájában egy falusi vegyeskereskedés tulajdonosainak életét rajzolja meg. A férfiak ostort, szöget, drótot, ást, kapát, de főként színivalót vásárolnak a kis üzletben, a gyerekek fillérékért csokoládét. Az asszonyokkal már nehezebben folyik a vásár, mert alkudoznak. A legidősebbik boltoskisasszonynak — huszonkét éves — bizony sok ügyességre és béketűrésre van szüksége... Érdemes megemlíteni, hogy Nagy Lajos *nemrégiben maga is kereskedő lett: könyvesboltot nyitott Budapesten*. Mint egyik nyilatkozatában elmondta, független és csak az irodalom szempontjait tekintő író akar maradni, nem a tömegízlést, hanem a nemzet irodalmát akarja szolgálni. Márpedig aki nem alkszik meg ezekkel az igazi irodalmi értékekkel megbuktató gáncsokkal, az írói foglalkozás mellé valami más pénzthozó munkát kénytelen keresni. Így jutott arra a gondolatra, hogy könyvkereskedést nyisson. A kereskedő-író Nagy Lajos kettős jelszóval dolgozik: mint üzletember azt adja, amit kérnek — és mint író azt írja, amit akar.

Thurzó Gábor *Előjáték* című regénye egy pesti belvárosi kereskedőcsalád életét eleveníti meg. A regény végén az üzlet jó hírnevét féltékenyen őrző nagyanya mondja el, hogy *milyen a hittel és lélekkel dolgozó kereskedő élete*. A család két hivatalnok tagja a háború utáni években üzletet akar nyitni. Ugy gondolják: pénz van bőségesen, árut kapnak hitelbe, a többi megy magától. Ekkor hangzanak el a komoly intő szavak: „Útők az íróasztal mellett, mindenetek megvan, de tudjátok-e mi az, amikor az ember maga kapar össze mindent? Amikor egyetlen rettegés az élete, akár-milyen is az üzletmenet? Mit ismeritek ti azt, amikor új üzlet nyílik valahol, amikor a vevő kimarad, amikor nem jön egyszerűen az áru! És most odaállnátok a pult mögé, beszédnétek az ingyen pénzt. Mert hiszen van pénz, hogyne, mindennap van pénz, sok pénz, nemcsak elsején. Odaálltok és nincs *hitetek* abban, amit akartok. Mit tudtok ti a kereskedésről, a kereskedőről...”

Márai Sándor kassai regényében, *A féltékenyek*-ben szerepel egy érdekes hangszernyomdász, Garren Gábor, akit Kassán nem kereskedőnek, hanem művésznak tartanak. Amikor bevonulnak a Városba az Idegenek (az író a cseheket nevezi így), ő az egyetlen, aki a város megszállása ellen tiltakozik. Cége ettől fogva még kevésbé dolgozik haszonra; nem a jövőre, hanem a multra gondol, s a titokzatos „mű” érdekében munkálkodik. Garren Gábor ősei emlékeit hagyta Kassára, épületeket és nagy gondolatokat. Ő a láthatatlan és titokzatos „művel” ajándékozta meg a Várost: meg-

tanítja befelé fordulni, a láthatatlan kapukon belül élni, s őrizni a felsőbbrendűt az Idegenekkel szemben. A kassaiak jól ismerték őt, sejtették művét is, s a koporsója felett beszédet mondó püspök Kassa ősi lakossága nevében ígéri, hogy emlékét megőrzik, művét becsben tartják...

Irodalmunk csak a legutóbbi években ajándékozott meg bennünket az első igazi kereskedő-regénnyel. Szentmihályiné Szabó Mária két részből álló nagy munkája: az Emberé a munka és az Istené az áldás valóságos hősi eposza a magyar kereskedő küzdelmeinek és munkájának. Egy kis debreceni boltban, 1830 táján indul meg a cselekmény. Várady Lajos családja már nagyon régen szerző-család, Budavára visszafoglalásával kapták a nemességet. De már akkor is az eszük után éltek. A regény ifjú hőse orvos akar lenni, s csak akkor szánja rá magát a kereskedői pályára, amikor apja feltárja előtte családja tiszteletreméltó kalmár-multját és hagyományait. Munkáját egészen lent kell kezdenie. Iskolába jár még, de hajnalban és délután a boltban szolgál ki. Német szóra Késmárkra megy, egy év alatt többet kell tanulnia, mint másnak három alatt. A kereskedői munkát az inasságon kezdi: söpör, tisztogat, takarít. Segéd korában néhány évet Brassóban tölt, s mikor visszatér Debrecenbe, „világot járt” kalmár lesz a neve. Azt tartja, hogy aki szorgalmas és utána néz a dolgának, nem kell félnie semmitől, mert a jó portéka és nyájas kiszolgálás sok vevőt hoz a boltba. Évről-évre gyarapodik, üzlethelyisége háromszorosra tágul, s úgy látszik, jól beválik az az életelve, hogy emberé a munka, Istené az áldás. De eljönnek a megpróbáltatás napjai, s ekkor derül ki, hogy a jó kereskedő romokból is tud építeni. Debrecenen végigcsattognak a kozáklovak patái, majd a Kossuth-bankókat a piacon elégetik. Várady Lajosnak nem marad semmije, csak a becsülete. De árut bőségesen kap hitelbe is, mert jobb pénz a becsület, mint a bankó. Néhány év múlva megsokszorozva szerzi vissza vagyonát, megépíti családja jövőjét, pedig tizenöt gyermeket adott neki az Isten és tizenkettőt meg is tartott belőle. E mellett pártolója és áldozatkész támogatója Debrecen város minden hazafias mozgalmának és kulturális intézményének. Szentmihályiné Szabó Mária Várady Lajosban olyanféle ideális kereskedőt rajzolt meg, amilyen Széchenyi magyar jövőről szövögetett álmaiban jelenhetett meg...

Ebben a kiváló regényben mondja valaki, hogy Debrecen város „ereje és előbbremenése mindenkoron úri családból való mívelt kalmárokból eredt”. Ez a megállapítás nemcsak Debrecenre, hanem az egész országra vonatkozik, napjainkban még fokozottabb mértékben, mint jó száz esztendővel ezelőtt. Mikes, Kármán, Széchenyi a magyar nemest buzdították kereskedésre, ma középosztályunkra vár a feladat, hogy e téren is kifejtsse képességeit. Kármán idejében a már csak szűkösen tápláló földet kellett volna a nemesnek otthagynia, a mai középosztály fiataljainak az íróasztal, a megszabott jövedelem, biztosított előrehaladás kényelmét és nyugalma kellene a több kezdeményezést, kockáztatást, de egyben nagyobb jövedelmet, s főleg az alkotó munka több örömét jelentő kereskedői pályával felcserélniök. — Cs. Szabó László írja Magyar néző című munkájában: mai középosztályunk hangoztatja ugyan, hogy van gazdasági érzéke, az e téren való újítások megindulását azonban mégsem saját erejétől, hanem a tilalmak hosszú sorozatától várja. Ha tehát már azt hirdetjük, hogy a gazdasági élet irányítása a magyarság joga, ennél is sokkal előbbrevaló, hogy munkánkat teljes lélekkel és odaadással végezzük, s ennek nyomán

a magyarság, csakis a magyarság kezébe kerül a gazdaságpolitika irányítása. — Móricz Zsigmond mondja önéletrajzi regényében, hogy falun sok esetben megtalálják a helyes megoldást: ajtót törnek a házra, kereskedést nyitnak, s a fiatal gazdák valamelyike hamarosan elsajátítja a falusi bolt vezetéséhez szükséges tudnivalókat. A helyzet tehát mégis jobb, mint százhusz-százharminc esztendővel ezelőtt. Grünwald Béla *Régi Magyarország* című nagy munkájában olvassuk, hogy Széchenyi eljövételének idejében magyar kereskedelemről alig lehetett beszélni. Ha valahol a görög kereskedő meghalt vagy elköltözött, magyar ember nem vállalkozott az üzlet folytatására, hanem a falu kiküldött valakit görögöt vagy örményt keresni, s ha nem talált, s csak zsidó vállalkozott a megürült állomásra, azt mondta, hogy zsidót visz görögnek... Ez annál inkább is kár volt, mert a pásztorkodással és az állattenyésztéssel együtt jár az e téren való kereskedés és népünk ebben valóban ügyes. Erről Veres Péter is megemlékezik a *Mit ér az ember, ha magyar?* című munkájában. Hasonló a helyzet az erdős vidékeken, ahol a faeladásban szerzett a nép gyakorlatot. Tamási Áron *Kivilágított fapiac*, Nyíró József *Favásár és Bikát vettünk a falunak* című novellái az állattal és fával kereskedő furfangos székelyt mutatják be. A boltban vagy vásárban nagy ravaszsággal, szívós türelemmel alkudozó parasztembert Mikszáth Kálmán *A kaszát vásárló paraszt* című rajzából és Gulácsy Irén *Csizmavásár* című novellájából ismerjük. Ezek is azt bizonyítják, hogy népünk számára nem idegen a kereskedelemmel kapcsolatos tevékenység. — Borotvás-Nagy Sándor *Nevelhető-e a fajmagyar üzletemberré?* című munkája meggyőző érvekkel igazolja, hogy fajunk egyeteméből, polgárosodni akaró, legszélesebb rétegeiből tudunk olyan vállalkozó osztályt nevelni, melynek értékeit a többre becsüli az üzletembert a hivatalnoknál. Az első alapokat feltétlen népünk gazdasági érzékére kell leraknunk. Öröndetes jelenségekről számol be Tamási Áron is egyik legújabb munkájában, a *Szülőföldem* címűben. Az oláh elnyomás alatt szenvedő székely falu népe zökkenő nélkül és hajlékonyan alkalmazkodik az időhöz. Érzéke és egészsége emberi módon oldja meg a kereskedés körül támadó kérdéseket is. Idegen fajtát például, ki közéjük téved vagy furakodik, nem vernek meg a faluban. Más eszközökkel azonban megvívja a székely a harcot: az idegen élelmesége ellen ő lesz még élelmesebb, szorgalmát pedig a magáéval múlja felül.

Mai fiataljainknak ezt a példát kell megszívlelniök, s ebben a szellemben kell megvalósítaniok több mint száz esztendő magyar íróinak azt a mindig erősödő kívánságát, hogy a magyar kereskedelem tanult magyarok kezébe, Széchenyi szavával élve: „kiművelt emberfők“ kezébe kerüljön.

Örömmel kell megállapítanunk, hogy a kereskedő alakjával sok írónk foglalkozott, sokan rajzoltak kedves és vonzó képet az egyes kereskedelmi ágakról és azok rokonszenves képviselőiről. Azonban a kép még mindig nem teljes. Fiataljainkra vár a feladat, hogy munkájuk ügyes végzésével, egyéniségük nemes voltával olyan élénk kereskedelmi világot teremtsenek, mely írói témának is vonzó és szép. Abban is reménykedünk, hogy az írói képességekkel megáldott kereskedő-ifjak valamelyike emeli irodalmi magasságba hivatásának érdekes területét. Talán nem fogunk csalódni...

Bognár Gyula